

Ewa Piotrowska

Biblioteka Główna Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

Biblioteka Meczetu Al-Aksa w Jerozolimie

Streszczenie: Przedstawiono historię oraz działalność Biblioteki Meczetu Al-Aksa, mieszczącej się na Wzgórzu Świątynnym w Jerozolimie. Omówiono projekty digitalizacji zbiorów, a także konserwacji kolekcji starych arabskich manuskryptów. **Słowa kluczowe:** Meczet Al-Aksa, Biblioteka Meczetu Al-Aksa, Jerozolima, digitalizacja zbiorów.

Jerozolima jest świętym miejscem dla wyznawców trzech wielkich religii: judaizmu, chrześcijaństwa i islamu. Na usytuowanym we wschodniej części miasta Wzgórzu Świątynnym znajduje się charakterystyczna dla pejzażu Jerozolimy Kopała na Skale, a także Meczet Al-Aksa. Budowle powstały w VII w. w miejscu, gdzie według muzułmanów prorok Mahomet na rumaku Al-Burak odbył zakończoną wniebowstąpieniem tzw. nocną podróż z Mekki na Wzgórze Świątynne. Wydarzenie to spowodowało, że Jerozolima stała się trzecim po Mekce i Medynie znaczącym miastem dla muzułmanów. Wzgórze Świątynne to również najświętsze miejsce judaizmu, gdyż tu znajdowała się zburzona przez Rzymian w 70 r. Świątynia Jerozolimska, której jedyną pozostałością są fragmenty muru oporowego znane jako Ściana Płaczu.

Biblioteka Meczetu Al-Aksa (arab. مكتبة المسجد الأقصى) powstała w 1923 r. z inicjatywy, działającej pod przewodnictwem muftiego Jerozolimy, Supreme Muslim Legislative Council i jest uważana za najważniejszą muzułmańską księżnicę w mieście. Wcześniej książki gromadzono w różnych miejscach na Wzgórzu Świątynnym, kolekcje znajdowały się w Meczecie Al-Aksa i w budynku Kopały na Skale. Po założeniu Biblioteki rozproszone zbiory przeniesiono do jednego budynku. Znalazły się tam również publikacje otrzymane w darze z księgozbiorów prywatnych w Jerozolimie, Palestynie oraz z zagranicy, a także pozyskane od wydawców czasopism. Instytucję nazwano *dar kuttub al-masjed Al-Aqsa* (arab. dom książek Meczetu Al-Aksa) i miano nadzieję, że stanie się ona równie ważna dla badań nad islamem jak Biblioteki Narodowe w Kairze czy w Damaszku. Jednakże na skutek skomplikowanej sytuacji politycznej

w czasie mandatu brytyjskiego w Palestynie, a także później po wojnie arabsko-izraelskiej w 1948 r., biblioteka nie rozwijała się. Dopiero w 1977 r. zatrudniono profesjonalnego bibliotekarza, zakupiono nowoczesne meble i czytnik mikrofilmów. Lokalizacja księżnicy na Wzgórzu Świątynnym zmieniała się kilkakrotnie, a w 2000 r. kolekcję przeniesiono do obecnej siedziby, między Meczetem Al-Aksa a Muzeum Islamu, w południowo-zachodniej części Wzgórza. Jest to historyczny, XII-wieczny budynek z czasów krucjat, zwany Jami' al-Nisa (Meczet Kobiet). Biblioteka jest otwarta dla czytelników pięć razy w tygodniu, od soboty do środy, przy czym zbiory udostępniane są tylko na miejscu. Ze względu na środki bezpieczeństwa obowiązujące przy wejściu na Wzgórze Świątynne dostęp do kolekcji jest utrudniony.

Księgozbiór biblioteczny składa się z manuskryptów oraz źródeł drukowanych na temat islamu i Arabów. Przeznaczony jest dla naukowców oraz studentów z Jerozolimy i innych palestyńskich miast, jak również dla badaczy Koranu, prawa muzułmańskiego, historii Arabów itp. W Bibliotece znajdują się wydawnictwa o muzułmańskiej historii Wzgórza Świątynnego, Jerozolimy i Palestyny, publikacje z dziedziny religii, języka arabskiego, literatury arabskiej, sztuki muzułmańskiej, archeologii, historii. Większość zbiorów stanowią publikacje w języku arabskim i angielskim. Zasoby liczą 130 000 woluminów i mieszczą się w dwóch pomieszczeniach. W kolekcji znajduje się m.in.: około 4000 manuskryptów (w tym ponad 600 tekstów Koranu powstałych od IX-XIII w.), będących głównie darami z prywatnych kolekcji rodzin jerozolimskich, 2000 książek rzadkich, ponad 70 tytułów gazet i czasopism w języku arabskim wydanych zarówno w Palestynie i krajach arabskich, jak i przez społeczności Arabów mieszkające w Europie i Ameryce.

W Bibliotece Meczetu Al-Aksa w XXI w. zrealizowano dwa projekty digitalizacji wydawnictw ciągłych oraz rękopisów. Placówka posiada największą kolekcję palestyńskich gazet i periodyków, które są unikalnym źródłem wiedzy o historii regionu w pierwszej połowie XX w. Prasa palestyńska pojawiła się później niż w innych państwach arabskich, a jej początki sięgają pierwszych dekad XX w. Do jej rozwoju przyczynili się Arabowie – chrześcijanie, kształceni w chrześcijańskich szkołach w Palestynie. Starsze arabskie periodyki znajdujące się w Bibliotece publikowane były w innych miejscach. Przykładem może być czasopismo „Al-Jinan” z 1874 r., które wydawano w Bejrucie. W Bibliotece znajduje się wiele unikalnych tytułów czasopism, z których często zachowała się tylko jedna kopia. Ze względu na utrudniony dostęp do tych zasobów oraz ich zły stan fizyczny w 2007 r. podjęto decyzję o digitalizacji zbiorów. Projekt został wsparty funduszami z British Library w ramach Endangered Archives Programme¹. Do digitalizacji wybrano 24 tytuły zniszczonych periodyków, w tym 13 gazet

¹ Celem projektu jest zachowanie poprzez digitalizację dziedzictwa kulturalnego i dostęp do niego jak najszerszemu gronu zainteresowanych. Digitalizowane są manuskrypty, rzadkie książki, periodyki, nagrania dźwiękowe i inne dokumenty przechowywane w miejscach szczególnie narażonych

i 11 czasopism, opublikowanych głównie w Palestynie, ale także w Syrii i Turcji, w latach 1874-1955. Były to przede wszystkim czasopisma wydane w czasie brytyjskiego mandatu w Palestynie w latach 1917-1918, w okresie imperium osmańskiego (w tym wspomniany wcześniej „Al-Jinan”) oraz publikacje z początku XX w. Wszystkie wydawnictwa są bogatym źródłem wiedzy o wydarzeniach politycznych w tym okresie, np. o reakcji na napływ Żydów do Palestyny czy o polityce brytyjskiej wobec arabskich przywódców. Wśród digitalizowanych periodyków znalazły się nie tylko gazety reprezentujące różne opcje polityczne, ale również czasopisma naukowe, kulturalne, edukacyjne, literackie oraz pisma dla kobiet. Były to głównie pozycje w języku arabskim, jedna w języku tureckim. Ze względu na brak mikrofilmów, których nigdy w Bibliotece nie wykonywano, digitalizowano papierowe kopie, co ze względu na duże formaty czasopism oraz złą jakość papieru i druku stanowiło dodatkowe utrudnienie. Celem projektu było stworzenie cyfrowego repozytorium umożliwiającego dostęp do zbiorów w formacie pdf. Zdigitalizowano 6699 numerów 24 wybranych periodyków, łącznie 53 783 strony. Jedna kopia cyfrowych plików przechowywana jest w Bibliotece Meczetu Al-Aksa, a druga w zbiorach British Library, gdzie jest też dostępna on-line².

Biblioteka posiada około 4000 bezcennych manuskryptów otrzymanych od właścicieli prywatnych księgozbiorów lub z likwidowanych palestyńskich bibliotek. Kolekcja ta uważana jest za jeden z najważniejszych na świecie zbiorów rękopisów islamskich. Większość z dokumentów stanowią teksty religijne, ale w zasobach Biblioteki znajdują się też manuskrypty z dziedziny geografii, filozofii, medycyny, astronomii oraz języka i literatury arabskiej. Są to głównie zbiory w języku arabskim oraz nieliczne dokumenty w języku perskim oraz tureckim z czasów osmańskich. Trafiły tam z różnych źródeł, np. z księgozbiorów różnych uczonych, a także z kolekcji bibliotecznych przy jerozolimskich madrasach. W 2012 r. w ramach Endangered Archives Programme zdigitalizowano 119 rękopisów, które ze względu na swój stan wymagały natychmiastowej ochrony. Były to dokumenty powstałe od XII-XIX w., w tym najstarszy manuskrypt z 1174 r. Czynniki atmosferyczne, warunki przechowywania, brak zabezpieczeń w Bibliotece, a także niepewna sytuacja polityczna w samej Jerozolimie sprawiły, że digitalizacja historycznych dokumentów stała się sprawą pilną. Wiele rękopisów było zniszczonych i ciasno oprawionych, co czyniło proces digitalizacji wyjątkowo trudnym. Celem projektu, podobnie jak w przypadku digitalizacji periodyków, było stworzenie repozytorium z plikami w formacie pdf dostępnego dla jak najszerszej grupy użytkowników. Wykonano wyso-

na utratę cennych zbiorów i w krajach, gdzie ochrona unikalnych zasobów jest utrudniona. Zob. *Endangered Archives Programme*, British Library, 2020, <https://eap.bl.uk/about> [dostęp: 2020-03-25].

² *Archival records from „Preservation of historical periodical collections (1900-1950) at the Al-Aqsa Mosque Library in East Jerusalem” (EAP119)*, Endangered Archives Programme, 2020, <https://eap.bl.uk/project/EAP119/search> [dostęp: 2020-03-25].

kiej jakości archiwalne cyfrowe kopie oryginalnych dokumentów zagrożonych zniszczeniem, nie zapominając o niezbędnych metadanych każdego rękopisu. W wyniku selekcji do digitalizacji wybrano rzadkie manuskrypty, zachowane w jednej kopii i dokumentujące historię i kulturalne dziedzictwo regionu, które pochodziły z księgozbiorów znanych palestyńskich badaczy i innych prywatnych kolekcji. Zdigitalizowano łącznie 33 875 stron rękopisów w języku arabskim i perskim poświęconych zagadnieniom islamu, Koranu i jego interpretacji, prawa muzułmańskiego, języka i literatury arabskiej, astronomii, medycyny, historii. Jedna kopia cyfrowa dokumentu znajduje się w Bibliotece, druga przechowywana jest w British Library i udostępniona on-line³.

Na początku XXI w. wiele dokumentów przechowywanych w Bibliotece było w złym stanie fizycznym, dlatego rozpoczęto proces konserwacji manuskryptów, starych map, spisów ludności oraz rejestrów handlowych z czasów osmańskich. Zajęto się także tekstami rękopiśmiennymi z czasów Mameluków tj. z okresu od XIII-XVI w. Te działania oraz projekty digitalizacji umożliwiły nie tylko ochronę historycznych zbiorów, ale również zwiększyły ich dostępność dla szerszego grona naukowców i studentów.

Znajdująca się na Wzgórzu Świątynnym w Jerozolimie Biblioteka Meczetu Al-Aksa przechowuje skarby arabskiego i muzułmańskiego dziedzictwa kulturowego, a jej zbiory są interesujące dla badaczy z całego świata. Osoby, które nie mają wstępu do Biblioteki, mogą skorzystać z udostępnionych on-line cyfrowych kopii cennych manuskryptów i periodyków palestyńskich. Samo Wzgórze Świątynne w Jerozolimie jest dostępne dla zwiedzających od strony bramy znajdującej się w pobliżu Ściany Płaczu. Wstęp jest bezpłatny, ale możliwy tylko cztery razy w tygodniu od poniedziałku do czwartku, w ściśle określonych godzinach i przy zachowaniu zasad dotyczących ubioru oraz symboli religijnych. Ze względów bezpieczeństwa miejsce jest niekiedy zamykane. Wejście do Kopuły na Skale jest dozwolone tylko dla muzułmanów, natomiast zgodnie z informacją umieszczoną w Internecie przedstawiciele innych religii mogą odwiedzać Meczet Al-Aksa. Podczas wizyty w Jerozolimie zdecydowanie warto uwzględnić w planach zwiedzanie Wzgórza Świątynnego, będącego symbolem trudnego współistnienia w jednym mieście różnych kultur i religii.

³ Zob. *Al-Aqsa Mosque Library Collection of Historical Manuscripts, Endangered Archives Programme*, 2020, <https://eap.bl.uk/collection/EAP521-1> [dostęp: 2020-03-25]; *Archival records from „Digitisation of manuscripts at the Al-aqsa Mosque Library, East Jerusalem” (EAP521)*, Endangered Archives Programme, 2020, <https://eap.bl.uk/project/EAP521/search> [dostęp: 2020-03-25].

Fot. 1. Widok na Ścianę Płaczu i Wzgórze Świątynne z Kopułą na Skale i Meczetem Al-Aksa.
Źródło: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013\(2\)-Aerial-Temple_Mount-Al-Aqsa_and_Dome_of_the_Rock_\(SE_exposure\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013(2)-Aerial-Temple_Mount-Al-Aqsa_and_Dome_of_the_Rock_(SE_exposure).jpg) [dostęp: 2020-03-25].

Fot. 2. Widok na Wzgórze Świątynne w Jerozolimie. Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013-Temple_Mount-Dome_of_the_Rock_&_Chain.jpg [dostęp: 2020-03-25].

Fot. 3. Kopuła na Skale. Źródło: <https://www.touristisrael.com/temple-mount/15944/> [dostęp: 2020-03-25].

Fot. 4. Meczet Al-Aksa od południowej strony Murów Jerozolimy. Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jerusalem_Tempelberg_BW_1.JPG [dostęp: 2020-03-25].

Fot. 5. Wejście do Biblioteki Meczetu Al-Aksa w Jerozolimie.

Źródło: <https://en.qudsinfo.com/wp-content/uploads/2018/10/1-1000x552.jpg>
[dostęp: 2020-03-25].

Fot. 6. Restauracja starego manuskrytu w Bibliotece Meczetu Al-Aksa w Jerozolimie. Źródło:
<https://www.haaretz.com/old-arab-manuscripts-get-face-lift-1.5317631> [dostęp: 2020-03-25].

Fot. 7. Meczet Al-Aksa na Wzgórzu Świątynnym. Źródło: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013-Temple_Mount-Al-Aqsa_Mosque_\(NE_exposure\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013-Temple_Mount-Al-Aqsa_Mosque_(NE_exposure).jpg) [dostęp: 2020-03-25].

Bibliografia

- Digitisation of manuscripts at the Al-Aqsa Mosque Library, East Jerusalem (EAP521)*, Endangered Archives Programme, 2020, <https://eap.bl.uk/project/EAP521> [dostęp: 2020-03-25].
- Goldenberg Tia, Hazboun Areej, *Manuscripts at al-Aqsa mosque undergo facelift*, „The Times of Israel”, 31 January 2014, <https://www.timesofisrael.com/manuscripts-at-al-aqsa-mosque-undergo-facelift/> [dostęp: 2020-03-25].
- Goldenberg Tia, Hazboun Areej, *Old manuscripts get face-lift at Jerusalem Mosque*, „Haaretz”, Jan 31, 2014, <https://www.haaretz.com/old-arab-manuscripts-get-face-lift-1.5317631> [dostęp: 2020-03-25].
- Khader Majed, *Challenges and obstacles in Palestinian libraries*. In: Sharma Ravindra N. (ed.), *Library in the early 21st century: an international perspective*. Vol. 2, Berlin, 2012, p. 425-444.
- Khalaf Rayana, *7 interesting facts you probably didn't know about Al-Aqsa Mosque*, StepFeed, 2017, <https://stepfeed.com/7-interesting-facts-you-probably-didn-t-know-about-al-aqsa-mosque-0561> [dostęp: 2020-03-25].
- Lefebvre-Danset Françoise, *Libraries in Palestine*, „IFLA Journal”, 2009, Vol. 35, iss. 4, p. 322-334.
- Matusiak Krystyna K., Qasem Abu Harb, *Digitizing the historical periodical collection at the Al-Aqsa Mosque Library in Eastern Jerusalem*. In: Walravens Hartmut (ed.), *Newspapers: legal deposit and research in the digital era*, The Hague, 2011, p. 271-291.
- Meczet Al-Aksa w Jerozolimie*, Wikipedia, 2019, https://pl.wikipedia.org/wiki/Meczet_Al-Aksa_w_Jerozolimie [dostęp: 2020-03-25].
- Montefiore Simon Sebag, *Jerozolima: biografia*, Warszawa, 2011.
- Natsheh Yusuf, *The al-Aqsa Mosque Library of al-Haram al-Sharif*, „Jerusalem Quarterly”, 2001, iss. 13, p. 44-46.
- Preservation of historical periodical collections (1900-1950) at the Al-Aqsa Mosque Library in East Jerusalem (EAP119)*, Endangered Archives Programme, 2020, <https://eap.bl.uk/project/EAP119> [dostęp: 2020-03-25].
- Qasem Abu Harb, *Digitalisation of Islamic manuscripts and periodicals in Jerusalem and Acre*. In: Kominko Maja (ed.), *From dust to digital: ten years of the Endangered Archives Programme*, Cambridge, 2015, p. 377-415.
- Visiting the Temple Mount and the Dome of the Rock*, Tourist Israel, 2020, <https://www.touristisrael.com/temple-mountain/15944/> [dostęp: 2020-03-25].

Al-Aqsa Mosque Library in Jerusalem

Abstract: The history and activities of the Al-Aqsa Mosque Library, located on the Temple Mount in Jerusalem, are presented. Projects to digitize collections and conservation of collections of old Arab manuscripts were discussed. **Keywords:** Al-Aqsa Mosque, Al-Aqsa Mosque Library, Jerusalem, digitization of collections.